

Jedno važno pitanje glasi da li je ovakvo stanje bilo moguće izbeći. Osnovna tačka sukoba koji je ubrzo nakon oktobra doveo do raspada DOS-a nije bila jednostavno odnos prema budućnosti, već pre svega politika odnosa prema prošlosti. Miloševićev režim ostavio je izuzetno mučno nasleđe, uobličeno u institucije, aktere i političku kulturu, a novi demokratski akteri nisu uspeali da postignu minimum neophodnog konsenzusa o odnosu prema bilo kom od ovih elemenata prošlosti. Donekle šematski, možemo identifikovati tri osnovna tipa odnosa prema prošlosti uobličena nakon promene režima.

Prvi ću nazvati oportunističkim pacifikovanjem prošlosti, ili strategijom kontinuiteta sa nacionalizmom. Ideološko jezgro ove strategije formirali su pozivanje na odbranu nacionalnog identiteta i dostojanstva, konkretizovano kroz minimiziranje ili potpuno negiranje ratnih zločina počinjenih od strane Miloševićevog režima, kroz insistiranje na ravnoteži 'naše eventualne ratne krivice' i 'ratne krivice druge strane', te kroz dalju afirmaciju resantimanskog stereotipa o srpskoj naciji kao žrtvi. Politički oblik ove strategije bilo je zalaganje za legalizam (v. niže), konkretizovano kroz uspešne otpore smenjivanju notornih funkcionera starog režima, opstrukciju zakonskih projekata u skupštinama, kao i kroz efektivnu zaštitu optuženih za ratne zločine, uvijenu u plašt legalističkih sumnji u međunarodno-pravnu validnost Haškog tribunala.

Prividno suprotstavljen pristup prošlosti ponudila je orijentacija koju ću označiti kao kvazi-pragmatsku okrenutost budućnosti, ili kao strategiju zaborava. Ova strategija uobličena je još u poslednjim mesecima Miloševićeve vladavine, od strane dela aktera u civilnom društvu koji su se dosledno borili protiv režimskog nacionalizma. Osnovna teza je glasila da su uklanjanje starog režima, zaustavljanje govora mržnje, uspostavljanje proceduralnih demokratskih pravila igre i tržišne ekonomije dovoljni za prelazak Srbije iz belicističkog režima u stanje civilnog mira. Pitanje odnosa prema prošlosti, posebno ono koje je tematizovano kroz problem moralne odgovornosti za rat i počinjene zločine, ova strategija odbacuje kao moralističku opsesiju koja ometa racionalne napore usmerene ka doseganju demokratske normalnosti.

Treću strategiju nazvaću suočavanjem sa prošlošću kroz moralnu refleksiju, ili strategijom ovladavanja prošlošću. Ovde se tvrdi da su pacifikovanje prošlosti i jednostrana okrenutost budućnosti strategije koje – tek prividno paradoksalno, odnosno bez obzira na značajne međusobne razlike – podjednako ugrožavaju perspektive demokratije u Srbiji. Život u demokratiji pretpostavlja sposobnost učenja. Nakon ratova i iskustava autoritarizma, socijalno učenje mora da uključi i refleksiju o nasleđu koje su nam ostavile prakse i ideologije starog režima. Novi početak nije moguć bez jasnog diskontinuiteta sa lošom prošlošću. U Srbiji, izgradnja demokratije kao sistema koji počiva na ljudskoj slobodi i javnoj odgovornosti ne može biti samo institucionalno-političko pitanje. Demokratija nije moguća bez novog vrednosnog utemeljenja politike, koje zahteva ne-funkcionalističko suočavanje sa prošlošću, usmereno na prevazilaženje moralno i politički kompromitovanih elemenata te prošlosti.

Najzad, moguće bi bilo tvrditi da se politička opcija koju je oličavao premijer Đinđić, a koja je kolokvijalno nazivana 'reformističkom', našla negde između druge i treće strategije. Pragmatski orijentisani ka implementaciji realno mogućih ekonomskih i političkih modernizacijskih promena u prostoru koji je bio značajno sužen blokadama 'legalista', 'reformisti' su se odlučnom politikom saradnje sa Haškim tribunalom približili zahtevima strategije suočavanja sa prošlošću. Pokušaću da pokažem kako se nedostatnost ove strategije ogledala u redukovanoj percepciji saradnje sa Hagom, odnosno u njenom razumevanju kao tehničkog uslova koji je neophodno ispuniti da bi se reforme mogle